

Istenről való szent elmélkedések a XVII-ik százban.

(Második közlemény.)

E szükségesnek vélt előkészítés után a józan okosság legvilágosabb érveivel kezdi szerzőnk ostromolni a háromság homályos tudományát. Érdekes, hogy a szentháromság mellett felhozni szokott philosophiai érveket is elég behatóan ismerteti; de csak azért, hogy a bennök rejlő ellenmondásokat kimutatva, annál inkább föltüntesse benső erőtlenségüket és a józan felfogás előtt tarthatatlan mi-voltukat.

„Innen azért világosan megtetszik, mely igen nagy kábaság légyen az ellenkező feleknek az ő dolgok, a kik, midőn meg akarjuk nékik az ő tudományoknak képtelenségét mutatni, s az igaz ratióból szemek eleiben tenni, tehát mingyárást arra a szaladó részre fognak és kapnak ki, hogy efféle mélységes, titkos dolgokat, a minémű a Szentháromság felől való tudománynak mysteriuma, nem kell vizsgálni és tudni, hanem csak hinni; mintha ugyanis elhihetné azt valaki, az mit nem tud és elméjével meg nem foghat; mintha az Isten olyan dolgot jelentett volna mi nekünk meg, a melyet nem érthetünk és nem vizsgálhatunk meg: holott az Isten mindeneket, a melyeket megjelentett, a végre jelentett meg, hogy tudjuk és hidjük és életünket az ő kijelentett akarátja szerént rendeljük.“

„De innen is megtetszik, hogy az *Sana Ratióból*, az igaz okosságból, ezt a Háromság felől való tudományt meg nem próbálhatni; mert annyi sok esztendőktől fogva, miolta ez az tudomány bévétetett az Platonicus kereszténektől, mind ennyi sok éles elméknek futtatások után is nem találkozott sohol senki, a ki azt valami ratióval megállithatta volna; voltak ugyan némely nyughatatlan füstösagyú emberek, a kik ebben futtatták elméjüket, de midőn bölcssek akartanak lenni, a mint az Apostol mondja, bolondokká löttenek.“

„Ilyenképpen agyoskodnak azért ezek az emberek: Az Istenben két dolog vagyon: *Intellectus et Voluntas*, értelem és akarat, a mely dolgokkal maga körül forgolódik az Isten; mert az Isten magát érti és az mennyiben mindenek felett való jó, tehát akarja és szereti ő magát.“

„Az Atya azért értvén magát, azzal az értelemmel az második Isteni személyt producálta és szülte; mert mivel az Isten örök üdőknek előtte értette magát, szükség, hogy az maga képét és hasonlatos-

ságát forgatta elméjében örök üdőknek előtte. Ez pedig az Istennek képe és hasonlatossága szükség, hogy Isten légyen, mivel hogy örökké való és az örökké való Istennek örökké való Fia. Viszontag, mivel hogy az Isten akarja és szereti magát és szereti az ő képét és hasonlatosságát is, az melyet az értelem által producált és szült, és attól viszontag szerettetik. Ezekéért ebből az egymásközött való szeretetből származik a Szent Lélek, a mely harmadik személy az Istenségben. És mivel ez az Atyának és Fiának akarátja, szereteti, örökké való és véghetetlen szeretet által származott; a mi pedig örökké való és véghetetlen, Isten az “

„Ilyenképpen okoskodtanak az régi Háromságosok és ha ilyenképpen nem okoskodtanak volna, ma ő nékiek a Szent Háromság felől ilyen tudományok nem volna. De ez az ő okoskodások mely nagy hivság légyen, még az ellenkező felek közül is sokan ezekben vették és refutálták.“

„Ugyanis miképpen következik? Az Atya értette magát, a Szent Lélek is hasonlóképpen más isteni személyt producált és szült.“

„Az Isten szerette magát; azért az által az szeretet által az Istentől harmadik személy származott.“

„Hiszen a Fiu is értette s szerette magát, a Szent Lélek is hasonlóképpen. Azért bizonyára mind a Fiutól, mind a Szent Lélektől az örökké való értelem és szeretet által más isteni személyek származotának. Azok az isteni személyek is értették és szerették magokat. Azért azok is más isteni személyeket producáltak volna; ezek is meg másokat; és így számlálhatatlan sok isteni személyek volnának és vége-hossza soha az isteni személyek számának nem lehet, a melynél soha nagyobb képtelenség nem lehet.“

„Több efféle sok képtelen dolgokat hozhatnánk ki ebből az értelemből, de nem szükség, nem is méltó, hogy ezen az hivságos agyaskodáson többet mulatozzunk. Bizony, a Kegyes Olvasó mihelyt olvassa, mingyárast ez értelemezz hivságát eszében veheti.“

„Igy lévén azért a dolog, mindezekből megtetszik, hogy az *Sana Ratióból* avagy az igaz okosságból ezt az ő töllök vélt szent Háromság felől való tudományt meg nem próbálhatni; és így a *Sana Ratió*n ez tudomány nem fundáltatott.“

»Hogy pedig ezt a tudományt az igaz *ratio* meg nem foghatja, magok is ezt megesmérték s ezért mondják immáron, hogy ez oly *mysterium*, a melyet nem kell tudni, hanem csak hinni és hogy nincsen mélységesebb, okosságot meghaladó, elme felett járó tudomány a Szentháromságban, mint a Szentháromság egy Örök Istenről. Az bizonyos, hogy valóban mélységes, mert a sok abszurdításoknak, contradictióknak és ebből a tudományból származó képtelenségeknek mélységében az ellenkező felek elannyéra bémerültenek, hogy nincsen olyan éles elme, hogy abból minden erejével is kigázolhasson.“

„Az mellett az is bizonyos, hogy valóban meghaladja az igaz *ratiót* és az igaz okosságok felett jár, mert soha az embernek elméje és okossága meg nem foghatja, miképpen állhat meg és miképpen lehet igaz ez a Szentháromság felől való tudomány. De nem csak az igaz

ratiót, hanem még a Szentírást is felette igen meghaladja; *oly igen mélységes tudomány ám ez!* . . .“ (92—94. l.)

E szelidnek látszó gunyolódás után jóval vaskosabb érveléssel legott a legelemibb mathesishez folyamodik szerzőnk s azt tudakolja az ellenféltől: „tudnak-é olvasni bár csak háromig, avagy nem? Ha azt mondják, hogy tudnak: vagy az ő tudományok nem léssen igaz, vagy nem igazán mondják, hogy olvasni tudnak. Mert ugyanis ha az Atyát is Istennek mondják, a Fiút is hasonlóképpen, a Szent Lelket is: nemde nem három Istenekeket neveznek-é? Ha pedig ezeket a három Istenekeket egy Istennek mondják, nem tudnak ez iránt olvasni még csak háromig is; és ha azt mondják, hogy tudnak, nem igazán mondják, mert a hármat egynek mondják. De úgy járnak mindazok, a kik az igazságnak utjáról ilyen messze széledtenek; végtére még az érzékenységnek (értsd: érzékeknek) s m akarnak hinni. Olvassák, játják ugyan tapasztalhatóképpen, hogy három Istenekeket vallanak, mégis a három Istenekeket egy Istennek mondják.“ (94—97. l.)

Itt röviden kifejti, hogy a trinitáriusokat joggal lehet három-istenüeknek mondani. Hivatkozik „egy nevezetes kálvinista authornak, Zanchius Jeromosnak“ művére is, melynek czime: *De Tribus Elohim,**) az az: a három Istenről. „Ha azért — veti egy kis éllel utánna okoskodásának — még eddig nem tudták a Háromságosok, hogy három Istenekeket vallanak, imé ezekből világosan megtanulhatják.“ (97. l.)

Most már azokat a logikai képtelenségeket számlálja elé, melyek a háromság-hívésből szükségképpen következnek. Nem szükség az egészset felsorolnunk, csak egynéhány szemelvényt adunk, az értelmes olvasó ezekből is megítélheti a térkimelésből kimaradtakat.

„Ellenkezik ez a Szentháromság felől való tudomány a *Sana Ratióval*. . . . Sok képtelen dolgok következnek ebből, mint példának okáért: Az egy Isten személyében három. Az Atya egy Isten. Azért bizonyára az Atya személyében három. — Ilyenképpen a Fiu s a Szentlélek is három léssen személyében, mert mindeniket külön-külön egy Istennek mondják, az egy Istent pedig személyében háromnak vallják.“ (97. l.)

„Azt mondják, hogy az Atyának is állatja vagyon, a Fiunak is, a Szentléleknek is, az miképpen hogy az Atya is Isten, a Fiu is, a Szentlélek is Isten; mégis azt mondják, hogy mind az Atyának állatja és természeti s mind pedig az Isten egyetlen egy. Az egyetlen egy

*) Ez Angliában megjelent nevezetes műnek, mely a „kolozsvári eretnekek“ ellen íratott, egy példánya, a szerző sajátkezű bejegyzésével ellátva, megvan az unitárius főiskola könyvtárában.

dolog pedig hogy-hogy lehet három dolog? Egyetlen egy és nem egyetlen egy! Ez valljon' s nem ellenkezik-é az *Sana Ratióval*?“

„A mellett azt is tanítja az ellenkező fél, hogy azoknak az három személyeknek egy állatjok és természetek vagyon, mégis különböznek egymástól, a mely képtelen dolog. Ugyanis hogy különböztetnek meg egymástól még pedig *realiter*, valóságosan, ha egy természetek és állatjok vagyon? Hiszen így az Atya Fiu volna, a Fiu Szentlélek, a Szentlélek Atya, Fiu *etc.*; mert egyetlen egy állatjok és természetek vagyon: minden dolog pedig egy az ő állatjával és nem lehet semmiképpen, hogy önön magától megkülönböztessék.“

„Ebből a tudományból ilyen képtelen dolog is következik, hogy egy léssen az Istennek állatja és természeti és egyszersmind három is. Hogy egy légyen, mindenek megvallják; hogy pedig három légyen, szükségképpen következik, mert a személy semmi nem egyéb, a mint a philosophusok definiálják, leírják, hanem okoskodó avagy okossággal bíró természet.“

„Az hol azért három személyek vadnak, szükséges, hogy ott három okossággal és értelemmel bíró állatok és természetek légyenek.“ (98. l.)

Az előadottak után a szentháromság második személyére tér át, hogy az arról vallott tudományt is a *Sana Ratio* világánál megvizsgálja. Itt mindenekelőtt ellene mond az *Aeterna Generatio*-nak, mert az Istenhez nem illik a születésnek azon módja, mely a lelkes állatoknak tulajdona. Az Isten csak lelki módon szülhet (*Ján. I. 13. — I. Ján. V. 1.*); „hogy szaporodjék, az ő hozzá nem illik.“ (99. l.)

Következő képtelen dolgokat találja a Fiunak tulajdonított „Istennek állatjából örök üdőknek előtte való születésben,“ mely nemcsak a Szentírással, hanem az igaz okossággal is ellenkezik.“

„Hogy valaki öröktől fogván légyen, még is született légyen, avagy inkább, hogy valami dolog immár lőtt légyen, mégis mindazonáltal születtesék, nemde nem képtelen dolog-é? nemde az igaz *ratióval* nem ellenkezik-é?“

„Ugyanis, ha az Fiu örök üdőknek előtte születtetett az Istennek állatjából, így a Fiu örökké lőtt volna és nem lőtt volna örökké, a mely *Contradictiót implicál* és az igaz *ratióval* ellenkezik.“

„*Lőtt volna*, mert azt mondják, hogy örök üdőknek előtte születtetett; *nem lőtt volna*, mert született. A mi pedig születetik, nem lehet az örökké való; mert ha örökké való, miért születetik és ami örökké való, miért kell annak ujában lenni? Bizonyára a mi születtetett, nem lehet az mindenkor, mert a születés által kezdett lenni. Ha azért a Fiu születtetett, bizonyára valamikor nem volt; hogy-hogy lehet hát mégis örökké való? Miért kellett volna a Fiunak születtetni avagy inkább mért kellett volna mástól természetet, avagy állatot, lételt, vagynságot a születés által venni, ha mindörökké volt állatja és természeti; hiszen az *proprie dicta generatio*, a tulajdonképpen való születés akar természet szerént, akar természet felett való légyen, *est*

mutatio ex non ente in ens: az nem lételből lételere való változás. Az okáért a mi születtetett, bizonyára nem lehetett az mindenkor. A mellett az Istenben nincsen változás, sem változásnak árnyéka; hogyan szülhet tehát az Isten, még penig az ő állatjából, holott a születés változás?«

„Innen imilyen képtelen dolog is következik, hogy: A Fiu tulajdon magának Fia és Attya léssen, mert ugyanis a kinek állatjából valaki születtetik, annak, tudnillik, a kinek állatjából születtetett, az Fia. De az ellenkező feleknek értelmek szerint a Fiu a maga tulajdon állatjából született. Azokáért a Fiu tulajdon magának Fia léssen és következőképpen magának Attya léssen; a mely *contradictiót implicat* és semmiképpen meg nem állhat.“

„Ugyanis bizonyára egyetlen egy az Atyának és a Fiunak állatja és az az állat avagy inkább természet szintén egy az Atyáé, mint a Fiué, szintén egy a Fiué, mint az Atyáé. Azokáért ha a Fiu az Atyának állatjából születtetett, bizonyára hát az ő maga állatjából is születtetett, mert az ő Atyának állatja az ő maga tulajdon állatja.“

„És mivel a Szent Lélekkel is köz az az állat, avagy természet, és a Szent Léleknek is szintén egy állatja, mint az Atyának és a Fiunak, azokáért szintén egy a Szent Léleknek is fia léssen az Ur Jésus Christus, mint az Atya Istennek; mert a Szent Léleknek állatjából születtetett; és így a Fiu az Atyának, Fiunak és Szent Léleknek fia léssen, mert az Atyának, Fiunak és Szent Léleknek állatjából született, a mely közönséges állat avagy természet szintén egy egyiké, mint a másiké.“

„Ha az Isten az ő állatjából szülte az ő fiát és ismét a Fiuval együtt *producálta* az Szent Lelket, és ezek egyek az Istennel: semmi oka nincsen, miérthogy a Fiu is más fiat nem szült, hasonlatosképpen a Szent Lélek is mást és ez ismét mást, ez ismét mást és így számlálhatatlan sok fiak löttenek volna. Ugyanis a mit az Atya cselekedhetett, valljon 's a Fiu és a Szent Lélek nem cselekedheti-é meg? Nem léssen hát az Atyával egy Isten, mert nem léssen egyarányu hatalmok. Ha azt mondod, hogy nem akarták, így sem szaladhatsz el, mert egyenlő és egy akaratjok vagyon, mert egyébiránt s különben hogy volnának a Fiu és a Szent Lélek az Atyával egy Isten? A mellett nem szabad akarat szerint való születésnek mondják ők azt, hanem természet szerint valónak. Így azért soha sem lenne a számlálhatatlan isteni személyeknek az ő születéseknek vége.«

„Mivelhogy az Istennek állatja részekre nem osztathatik és meg nem sokasodhatik, szükség, hogy ha az Istennek állatjából született a Christus, az Atya Istennek az ő állatja mind éppen a Christusnak *communicáltatott* légyen. Az mely dolog semmiképpen nem állhat meg, mert mindenkor más állatja vagyon annak, a ki születtetik, más annak, a kit szül; mert különben maga magát szülné. Hogy hogy lehet tehát egy állatjok az Atyának és Fiunak, ha az Atyának más állatja vagyon, a Fiunak peniglen meg más.“

„De a miképpen hogy ez az örök üdőknek előtte Isten állatjából való születtetés képtelen dolog és az *ratióval*, józan okossággal

ellenkezik: szintén ugy az másik is, az *Incarnatio*, az megtestesülés is, a melyet mind hinniek és vallaniok kell azoknak, a kik a Christust örök mindenek felett való Istennek mondják és vallják.“

„Ellenkezik az igaz okossággal ez a megtestesülés felől való tudomány; mert innen a következik, hogy nem csak a Fiu, hanem az Atya és a Szent Lélek is felvötte az emberi testet; mert ugyanis az vötte föl az emberi testet, a kinek az ő tulajdon természeti felvötte és azzal öszveszerkeztetett. De ha a Christus isteni természete vötte fel az emberi természetet, innen a következik, hogy az Atyának és a Szent Léleknek is az ő tulajdon természeti felvötte. Mivelhogy az az isteni természet, a ki felvötte az emberi természetet, szintén ugy tulajdona az Atyának és a Szent Léleknek, az ellenkező feleknek értelmek szerént, mint az Fiunak. És így szintén ugy az Atya s a Szent Lélek is a Szűztől született, szenvedett, megholt, eltemettetett, feltámadott etc. És valamelyek a Christuson történtenek, szintén ugy történtenek az Atyán s a Szent Lelken is, a mely tudomány a *Sabellianusoké*, vagy az *Patrispassianusoké* volt, a mely eretnekséget önön magok az ellenkező felek damnaltanak (kárhoztattak).“

„Ugyanis bizonyára, ha jól megtekintjük, ez a közönséges Szent Háromság felől való tudomány nem egyéb, hanem az a régi *Sabellianismus Eretnekség* (az mellyel azt hiszik vala, hogy ugyanazon egy Isten most Atyának, most Fiunak, most Szent Léleknek nevezetik a Szent Írásban) csakhogy ezektől az háromságosoktól más ujabb szinnel bémázoltatott és ujabb nevekkal palástoltatott bé. Mert az mostani háromságosok is azt mondják, hogy ugyanazon egy Isten evel a móddal vagy személylyel *Atya*, más móddal vagy személylyel *Fiu*, ismétg más móddal vagy személylyel *Szent Lélek*. A mely tudomány mivel különböztetik meg a *Sabellinus* értelmétől?“

„Mert az Isten nem lehet ember, az ember nem lehet Isten, mert ezek ellenben tétetennek egymással; hogy-hogy lehet tehát a Christus egyszersmind ember és mindenek felett való Isten? Ugy vagyon, hogy az ember is lehet Isten olyan értelemben, a mely értelemben a *Magistratusok* Istenek; de ha az Istennek nevezetit az mindenek felett való Istenért vesszük, az ember semmiképpen mindenek felett való Isten nem lehet.“

„A ki azért a Christust mindenek felett való Istennek mondja, az tagadja, hogy ember légyen; és a ki tagadja, hogy ember légyen, az tagadja, hogy mindenek felett való Isten légyen; mert így *argumentálhatunk*:“

„Az az egy mindenek felett való Isten nem ember. De a Christus az ellenkező feleknek értelmek szerént az az egy mindenek felett való Isten. Azért a Christus nem ember. *Viszontag*:

Egy ember sem lehet mindenek felett való Isten. De a Christus ember. *I. Tim. II. 5. Férfiu. Csel. XVII. 31.* Azért a Christus nem lehet mindenek felett való Isten. Így azért a Christus egyszersmind ember lenne és nem lenne, Isten lenne és nem lenne. A melynél mi ellenkezhetik inkább az igaz *ratióval*?“ (99—102. 1.)

A szentháromság második személyében rejlő ellenmondások ki-

mutatása után panaszosan említi fel a szerző, hogy az unitáriusokat bálványozóknak hívják a háromság hívők, amért „az ember Jézus Christust tisztelik.“ „Holott ők az embert mindenekfelett való Istennek, a teremtett állatot Teremtőnek mondják; az mely nemde nem azon merő pogányi bálványozás?“

Ezután azt fejtegeti röviden, hogy az Isten oly módon ajándékozott Jézusnak „olyan méltóságot, a melyért tiszteltessék és *imádatassék* az ember“, a mint Pharaó Józsefet „ő hozzá hasonló tisztességre emeltette fel az ő maga királyi méltóságának kisebbsége nélkül; sőt inkább magának nagyobb dicsőségére.“

„A mint azért Pharaó Józseffel cselekedett, avagy azt gondoljuk-e, hogy az Isten nem cselekedhette meg az ember Jézus Christussal? De az lehetetlen dolog, hogy a mindenek felett való Isten ember és a Teremtő teremtett állat legyen. Hová lehet ennél nagyobb káromlás?“ (103. l.)

A 103—108. lapokon a háromság harmadik személyének, a a Szentléleknek istenségével foglalkozik a fennebbiekhez hasonló módon. A 109-ik lapon, már az V-ik részre, a szentírásbeli erősségek tárgyalására kezd rátérni a következő figyelemre méltó előkészítő fejtegetéssel:

„Mi szükség azt a tudományt a Szent Írásból próbálni, a mely az igaz okossággal ellenkezik? holott semmi igaz ratióval ellenkező képtelen dolog nem találhatik a Szent Írásban. Hejába vár segítséget az a tudomány a Szent Írásból, mely az igaz *ratió* ellen vagyon!“

„Mivel azért ez az Háromságról való tudomány az igaz *ratióval* ellenkezik, az mint ide feljebb eléggé megbizonyítók, annak az ő *Patronussi* hejában folyamodnak a Szent Íráshoz, mert onnan az olyan ratióval ellenkező képtelen dolgot és tudományt meg nem próbálhatni. Holott valami a Szent Írásban vagyon, az az igaz ratióval nem ellenkezik.“

„A ki azért azt megpróbálta, hogy az a Háromság felől való tudomány az igaz okossággal ellenkezik, egyszersmind azt is megpróbálta, hogy az a tudomány nincsen az Szent Írásban és azt onnan semmiképpen meg nem bizonyíthatni, mert igaz és csalha'atlan *regula* ez, hogy: *semmi nincsen a Szent Írásban, a mi az igaz ratióval ellenkeznék.* A mely *regula* oly igaz, hogy még akkor is, mikor betű szerént meg vagyon valamely dolog írva a Szent Írásban, kényszerítünk azoknak a Szent Írásban betű szerént leirattatott dolgoknak magyarázatjában a betűk tulajdonságáról elmenni és más hasonlatosság szerént való értelmet keresni, mikoron az tulajdonképpen való értelemből képtelen és ratióval ellenkező dolog jó ki; — mint példának okáért, mikoron az Ur Christus a Szent Írásban *útnak, ajtónak, szeguletkőnek, báránynak, oroszlánnak, szöllőtőnek, kősziklának* mondatik, mindezeket hasonlatosságképpen vesszük, nem tulajdonképpen Miért? Bizonyára

nem egyébert, hanem csak szintén azért, mert ha tulajdon jegyzésben és értelemben vétettetnék, tehát képtelenség jőne ki belőle és az tulajdonképpen való értelemben az ratióval ellenkezik, hogy t. i. az Úr Christus tulajdonképpen *utnak, ajtónak, szegelytkőnek és a. t.* nevezetnék, ez az ratióval jól látjuk, hogy ellenkezik. Azokáért nem kell betű szerént, tulajdonképpen vennünk, hanem hasonlatosságképpen. Ilyenképpen mikor a Szent Irás az Istennek kezét, lábat, szemet tulajdonit, nem vehetjük tulajdonképpen, hanem hasonlatosságképpen. Miért? Mert az *Sana Ratióval* ellenkezik, hogy tulajdonképpen az Istennek keze, lába, szeme légyen.⁴

„Ugy kell azért magyaráznunk a Szent Irást is, hogy az igaz *ratióval* az magyarázat ne ellenkezzék. Az honnan megtetszik, hogy az Szent Irásból semmi képtelen dolgot, az mely az igaz *ratióval* ellenkezik, meg nem próbálhatni. Hejában ügyekeznek azért az ellenkező felek, hogy az 'ő igaz ratióval ellenkező Szent Háromság felől való tudományokat a Szent Irásból megbizonyithassák; mert semmi is a Szent Irásban nincsen, a mi az igaz *ratióval*, az okossággal ellenkezőnek.“ (109—110. l.)

E szavakkal végzi be műve IV-ik részét. Érdekesen feltűnő, hogy az V-ik részben is, melynek kitüzött célja a háromságvitató szentírásbeli helyek magyarázata volna, talál az író magának módot és alkalmat arra, hogy a józan elmének érthetetlen s az „együgyü“ gondolkodásnak merőben felfoghatatlan szentháromság észszerűtlensége ellen a rationalismus fegyvereivel még egyszer diadalmasan viaskodhassék.

Az Athanasius-féle symbolum ellen érvelve ugyanis következőleg nyilatkozik az egyedül üdveztő háromság tudománya ellen:

„Ha igazán mondják szükségesnek lenni azt az tudományt az üdvösségre, tehát a szegény együgyü tudatlan embereknek üdvösségek felől kétségben kell esniek. Mert ha valamit hinni nemcsak abban áll, hogy szájával az igéket kimondja, hanem hogy elméjével is a dolognak értelmét megfogja és erőssen megtartsa, kicsoda az az együgyü tudatlan emberek közül, a ki annak a tudománynak hitelt adhat? Ugyanis ha annak a tudománynak értelmét elméjével meg akarja fogni, szükség, hogy különbséget tégyen az isteni állat avagy természet és személy között. Mert ha az Istennek állatját az Istennek személyétől meg nem különbözteti, avagy valóságosan a miképpen hogy egy állatot avagy természetet, úgy egy isteni személyt vall és hiszen. Mindenik vallás (vallomás) pedig az Háromságosoknak értelmek szerént az embert az ő üdvösségétől megfosztja.“⁴

„De kicsoda volna oly mély értelmű ember, a ki az isteni személyt az Istennek állatjától és természetitől meg tudná különböztetni? Ki foghatja úgy meg elméjével azokat az három isteni személyeket, hogy három isteni természeteket avagy állatokat ne gondoljon? Éles elméjének kell annak lenni, a ki különben gondolkodik az Háromságról és a ki megkülönbözteti a személyt a természettől avagy állattól, holott

a személy semmi nem egyéb, hanem okossággal bíró állat avagy természet.“

„Mit tudnak hát itt cselekedni a szegény együgyű emberek, az kik efféle *subtilis* dolgokhoz semmit sem értenek, az kik nemhogy elhihetnék azt a különbséget a személy és állat között, de ingeny (hiában) még csak azt sem tudgyák, micsoda az állat és a személy; a kikért mindazonáltal szintén úgy megholt a Christus, mint a tudósokért, mint az *Metaphisicusokért*, az kik szoktanak erről az dologról tanítani: micsoda az *essentia*, az állat és természet; micsoda a *persona*, a személy s a többi.“

„Innen vagyon immáron, hogy igen sokan az együgyű háromságos hallgatók közül azt az Háromság felől való tudományt nem hiszik ugy, a mint tanítják a papok avagy egyházi szolgák. Examínálják meg ámbár ő magok, kiváltképpen azokat, a kik e világi bölcsességhez, avagy ahöz a mély tudományhoz, tudnillik *Metaphisicához* nem tudnak s megpróbálhatják, hogy így vagyon a dolog; hogy nem hiszik ugy a Háromságot, a mint a papok és egyéb tudós emberek tanítják, hogy kellene hinni.“

„Példának okáért kérd meg csak az együgyű tudatlan embert: melyik az első? az Atya-é vagy a Fiú? Mindgyárást az feleli, hogy az Atya elsőbb az Fiunál és ezen a goromba (tudatlan) kérdésen ugyan csodálkozik. Kérd meg, hogyha az Fiut azon Istennek hiszi-é, ki az Atya? Kérd meg, ha a Fiú örök üdőknek előtte születtetik-é az Atyának állatjából avagy inkább az a születés immár elvégeződött-é? hogyha az Christus személye szerént nem ember volt-é? Kérd meg: az Isten-ségben micsoda a személy, micsoda az állat? és több ezekhez hasonló dolgokat: megpróbálhatod, hogy az együgyű emberek nem hiszik azt a Háromságot, — ha hinni valamit nemcsak annyiban áll, *ut det sine mente sonum*, hogy az ígét értelem nélkül kimondja. Ki lehetne penig olyan együgyű, tudatlan ember, a ki a mi egy Isten telől való tudományunkat elméjével mindgyárást meg nem fõghatja, hogy tudnillik: *Minékünk egy Istenünk vagyon*. Kicsoda? *Amaz Atya, a kitõl mindenek vadnak, mi is õ benne. És egy Urunk (a kit az Isten Úrrá és Christussá tõtt. Act. II. 36.)* Kicsoda? *A Jésus Kristus . . .* Ki volna, a ki ezt a tudományt mindgyárást, mihelt hallja, meg nem érthetné? Ki volna, a ki el nem hinné, mivelhogy az Apostol azon szókkal betürõl-betüre mind egy *punctig* leirja. *I. Cor. VIII.*“ (116—118. l.)

Végezván a felsoroltakban a pusztán józan okosságból szedett érvekkel, a további V-ik részben a bibliát veszi elé s ennek segélyével ügyekszik művét betetõzni, nyílt õszinteséggel kimondván, hogy: *„a háromságosok az õ Háromság felől való tudományokat a Szentírásból meg nem bizonyíthatják.“*

Művének e végsõ szakánál ily elmés fordulattal tér reá tulajdonképeni tárgyára:

„Mivel megpróbálók, hogy az mostani keresztyénektõl vélt Szent Háromság felől való tudomány az *Sana Ratióval*, avagy az Istenõl

vött igaz okossággal ellenkezik s egyszersmind azt is megmutogatók, hogy ez a tudomány a Szent Írásban nem található, mert ott semmi *ratióval* ellenkező dolog nincsen. Mégis ámbár engedjük meg kedvükért s ne tartunk ellent benne: czítálganak a Szent Írásnak törvényszéki eleiben, járuljunk oda s lássuk meg, mint mehetnek elő dolgokban az ellenkező felek s megláthatjuk ezennel, hogy ott is, mint szintén ide feljebb is, kudarczot vallanak.“ (110. l.)

Itt mihamar konstatálja, hogy sem ez az ige: háromság, sem a dolog önönmaga, sem e dolognak értelme nincsen meg sehol a bibliában. Hivatkozik nagyobb erősség okáért a Luther, Kálvin és Szent Ágoston hiteles tanubizonyosságára is. A ki bővebbet akar megtudni e tárgyról, azt Enyedi György tudós könyvére utasítja. Jó maga inkább csak a Athanasiusnak hamisan tulajdonított hirhedt symbolum tüzetes czáfolatával foglalkozik. Azután röviden egybeállítja a szent-háromságvitató szentírásbeli helyeket, s kimutatja néhány szóval hamis voltokat, vagy igazi, el nem ferditett értelmöket. Munkájának e befejező részében nem sok önállóságot találunk. Minduntalan Enyedire hivatkozik s az Enyedi György ismert érveit állítja a háromságosok elébe. Legérdekesebb a lesujtó végeredmény, melylyel összes eddigi művére a koronát felteszi s melyet a háromságosok kétes értékű bibliamagyarázatára kiváló ügyességgel alkalmaz:

„Bizonyára, ha valakinek ilyen tudománya volna, hogy az Istennek egy személyében három állat legyen; másnak ilyen, hogy az Istennek egy személyében három személy legyen; harmadiknak ilyen, hogy az Istennek egy állatjában három állat legyen: nemde nem próbálhatnák-e meg ezeket az ő értelmeiket ezekből az előszámlált Szent Írásbeli helyekből, *szintén úgy, mint az Háromságosok meg akarják bizonyítani (azokból a helyekből) az ő tudományokat, hogy (tudniillik) az Istennek egy állatjában három személy legyen.*“ (140. l.)

Mint látható, a felhozott végeredmény, melyre e szavakban rá mutat, épen elegendő arra, hogy elvegye az író ellenfeleinek kedvét azon bibliai helyek bővebb magyarázgatásától, melyek felfogásuk szerint a szentháromság theologiai eszméje mellett bizonyítanak.

Brassai mint collegiumunk tanára.

(1836—1848.)

Kit folyó év jun. 15-én mint százévest a király üdvözölt, e lapok hasábjain, mely őt mint vallásbölcselet kell hogy méltassa, mivel tisztelhetnök meg méltóbban, mintha megemlékezünk azon kevés időről, melyben e tüneményes férfit kolozsvári kolégyomunk magáénak mondhatta, tanári karának méltán irigyelt tagja, dísze volt.

Brassait százéves életéből e rövid 12 év alatt mint tanárt, pedagogust és igazgatót láttuk működni. Mint tanár váltogatva tanított logicát, mathesist, fizicát, chemiát, földrajzot, történetet, nagy tudását minden fakban ragyogtatta.

Mint tudósról. polyhistról és encyclopedistáról majd irnak mások, kik e bámulatos elmét, mint nyelvészt, orientalistát, a klassicus és európai nyelvek tudóját, mint mezőgazdasági és bankügyi író, mint geographust, historikust, mathematicust, fizikust, chemicust, astronomust, meteorologust, mint természettudóst és fűvészt, mint aestheticust és műítészt, mint bölcsest és vallásbölcselet lesznek hivatva méltatni. E sornak czélja feltüntetni azt a hatást, melyet arra az iskolai nemzedékre gyakorolt, mely szerencsés volt keze alatt futni le deáki pályáját. Kik tanui, szerencsés tárgyai voltak a nagy reformoknak, melyeken Brassai kolégyomunkat keresztülvitte, a középkor rendszeréből az új korszakba átvezérelte.

Hozom emlékemet, hadd hozzák mások is, mert csak az én osztályomból, az első osztályból, melyet Brassai kezére vett, rajtam kívül még él Jakab Elek és Csegezi László s kik utánunk következtek, azoknak könnyebb volt Brassai jubileumát megérni. Hivatkozom reájok, hogy fogyatékos emlékezetemet pótolják.

Brassait 1836-ban választotta a Status tanárnak. E választás eseményszámba ment, abban az időben, mikor Fejér Márton nem fogadta el a választást, mert hallotta, hogy mint igényelt tudóvészesnél kárba menne az akadémitizálás; Szentiványi Mihály pedig passust kimenni nem kapott, vagy mert hallotta, hogy nem kap, visszalé-